

A magyar királyságból kiszakított utódállamokban élő magyar nemzeti kisebbségek összehasonlító története (1918–1938)

Céлом BODONYI Ilona: *Idők szorításában – a magyar kisebbség helyzete a szomszédos országokban 1920 és 1938 között* (Kairosz Kiadó, Budapest, 2002) című könyvének szemléltetése és néhány helyen bírálata is. A szerzőnő hozzáállása a témához irigylésre méltó. Néhány világnyelv mellett a kutató ismeri valamennyi utódállam nyelvét, és ezeknek az országoknak a hozzáférhető szakirodalmát és forrásanyagát gazdagon használja munkája során. Először közöl forrásanyagot a magyarországi katonai, rendőrségi és nemzetbiztonsági szervek levéltáraiból.

A tudós nő művének első részében az utódállamok jogalkotását és jogrendjét hasonlíttja össze, s ezáltal igen nagy szolgálatot tesz a további kutatásoknak is. Elsősorban arra mutat rá, hogy a kisebbségvédelemre vonatkozó törvényeket Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában (kisantant-országok) hogyan semlegesítették más jogszabályokkal és rendelkezésekkel. Jogvédelem nem létezett, vagy csak látszólagos volt. Az igazi cél az erőszakos asszimiláció és az etnocídium volt.

Ezt az általam igen nagyra méltányolt könyvet nem is akarom tovább magasztalni. Értékei önmagukért beszélnek. Inkább olyan szemelvényeket fogok idézni belőle, amelyek igen időszerűek.

Kezdeném talán azzal, hogy a magyar rangkörökben szenvedő főúri osztály és arisztokrácia a leggyűlöltebb volt Európában a XX. század elején. **Magyarországon az osztályellentétek nagyon nagyok voltak. A magyar főúri osztály 1918-ig nem állt a realitások talaján. Nem érzékelte azokat az erőket, amelyek szervezetter és tervszerűen munkálkodtak a magyar királyság szétdarabolásán. Jóllehet ha realitásabban látta volna a világot, akkor sem tudta volna megőrizni a magyar királyságot eredeti nagyságában, a hasadások és repedések azonban közel sem lettek volna olyan fájdalmasak a magyar etnikum corpora számára. Ezzel egyidejűleg a későbbi utódállamok vezetői azért imádkoztak, hogy nehogy idő előtt befejeződjön az első világháború,**

mert ha ez megtörténik, akkor nem lett volna elég hadizsákmány, kisebb lehetőség lett volna a területablásra. Edvard Beneš legúribb módon fogalmazta meg ezt az elvárást: „Tudatában voltunk, hogy nemzeti céljainkat csak akkor érhetjük el, ha a háború addig fog tartani, amíg elő nem készítjük győzelmünket” (dr. Edvard Beneš: *Nemzetek forradalma*, Pozsony, 1936. Eugen Prager Könyvkiadó Vállalat 86., 91–92. és 96. oldal). A háborút tehát addig húzták, amíg lehetetlenné nem vált megállapítani a győztesek háborús gáztetteit és területabló szándékait. Wilson amerikai elnököt ezáltal rákényszerítették, hogy kijelentse, nincs többé abban a helyzetben, hogy a népet, pusztá autonómiáját ismerje el a béke alapjának. (Siklós András: *A Habsburg monarchia felbomlása*, Budapest, 1987, Kossuth Könyvkiadó 121. oldal). Wilson elnök tehát maga is meghátrált az előtt a 14 pont előtt, amelyeket a népek önrendelkezésére dolgozott ki. Andrassy Gyulának, a monarchia utolsó közös külügyminiszterének csak a bűnös öngigazolás maradt hátra, amikor a következőt írta le: „A végleges béke is más lett volna, ha a határaink birtokunkban maradnak, ha seregünk akcióképes. Szomszédaink követeléseit még nem voltak részletesen megállapítva. Sikereik arányában nőttek meg. A nagyhatalmak konkrétan kijelölt területváltozásra nem voltak kötelezve és nem azonosították volna magukat szövetségeseik összes követelésével, ha nekik kellett volna értük vért ontaniuk, vagy ha nincs arra szükségük, hogy a magyar sereg helyett a cseh és a román zárja el a Kárpát-vonalat a bolsevik veszély elől” (Andrassy Gyula: *Diplomácia és világháború*, Budapest, 1990, Gönczöl – Primusz, 193. oldal). Nagyon sekélyes és értékét veszített öngigazolás volt ez a külügyminiszter részéről, aki azért nem állt a helyzet magaslátán, mert a külpolitikáját sohasem a belpolitikai erőviszonyokból építette ki, hanem éppen fordítva. Még az utolsó pillanatban sem volt képes igazi méreteiben meglátni más népek nemzetállamot teremtő törekvéseit és erejét a magyar királyságon belül. Mindenekelőtt azonban nem volt tudatában annak, hogy kicsiket csak

nagyok tesznek naggyá (Goethe). Az olümposzi Zeusznek is az töltötte ki az egész napi életét, hogy a kicsikkel szeretett játszazodni.

Bodonyi Ilona könyve 47. oldalától kezdve áttér az utódállamok jogrendjének elemzésére. Megállapítja: „Függetlenül magunkat a politikai rendszer jellegetől, csak a nemzetiségi politika sajátosságaira koncentrálva, mindenképpen megállapítható, hogy a kisebbségi lét általában valamilyen joghátránnyal jár” (53. oldal). Diószegi Istvánnak az Üllő és kalapács (Budapest, 1991, Magyarországi Kutató Intézet 34—35. oldal) című művében adott tipológiájához hasonlóan a kutató is a nemzetiségi politika négy ismert típusát különbözteti meg. Ezek a diszkriminatív, a restriktív, a koncesszív és a disztributív típusok. A jogfosztás, jogkorlátozás, jogkiterjesztés és jogegyenlőség szinonimáiról van itt szó. „A gyakorlatban ez az állampolgári jogoktól való megfosztástól a kisebbségek önrendelkezéséig és önkormányzatáig terjedhet” (53. oldal). A tudós elfogadja Teleki Pál azon megállapítását, hogy az I. világháborút követően „kényszerkisebbségek” jöttek létre. (Teleki Pál: Időszerű nemzetközi politikai kérdések a politikai földrajz megvilágításában, Jancsó Benedek-émlékkönyv, 2. kiadás. Budapest, é. n. 196. oldal).

Az I. világháború után létrejött magyar kényszerkisebbségek esetében „bírói védelemről nem gondoskodtak a nemzetközi szerződésekben” mint azt Ajtai Gábor írta (A kisebbségek nemzetközi jogvédelme, Jancsó Benedek-émlékkönyv. Szerkesztő: Asztalos Miklós, Budapest, 1931. Erdélyi Férfiak Egyesületének kiadása 219—223. oldal). A kényszerkisebbségek panaszaikkal nem fordulhattak a Nemzetek Szövetsége Tanácsához. „Az egyes államok általában nem tettek eleget annak a kötelezettségüknek, hogy a kisebbségi szerződések szövegét alkotmányukba foglalják. Eljárásukat azzal indokolták, hogy a polgárok általános jogegyenlőségének biztosítása mellett nincs szükség külön kisebbségi rendelkezésekre” – állapítja meg a kutató (54—55. oldal). Én hozzátenném, hogy ez a hozzáállás a kisebbségvédelem területén végighúzódik az egész XX. századon keresztül, szinte napjainkig. A tudós idézi Balog Arthurt is ezzel kapcsolatban (A kisebbségek nemzetközi jogvédelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján, Csíkszereda, 1997, Kajonit, 97. oldal). Ezt a felfogást nem lehet elfogadni, mert kisebbségi jogok nélkül nincs jogegyenlőség, mert akkor a kisebbségeknek nincsenek olyan jogaik (tanszabadság, saját nyelvük használatának joga a hatóság előtt stb.), amilyen-

ekkel a többséghez tartozó polgárok a többséghez való tartozásuknál fogva rendelkeznek. A tudós a továbbiakban megállapítja: „Az államalakulatok az egységes és etnikai értelemben homogén polgári nemzetállam megteremtését tűzték zászlajukra. Politikájukban az első perctől jelentkezett a sovinizmus lényege: a kisebbség feltétlenül megbízhatatlan és elnyomó” (55. oldal). Kovács Péter (Nemzetközi jog és kisebbségvédelem, Budapest, 1996, Osiris Kiadó 170—171. oldal) írja a következőt: „Az állam általában minden polgári alkotmányban biztosít kollektív és egyéni jogokat. A kollektív jogok lehetnek eredendően kollektív jogok, amikor a jog birtokosa valóban egy közösség (pl. a népek önrendelkezési joga), illetve azok a jogok, amelyeket jogi értelemben véve az egyén egyedül aligha gyakorolhat (pl. sztrájkjog). Látszatra kollektív jogok azok a jogok, melyeknek élvezete feltételezi valamely azonos értéket magáénak valló közösség létét. Ez átmenet az egyéni és kollektív jogok között (pl. a vallásgyakorlás egyéni jog, a vallásfelekezeti anyagi támogatása kollektív, de ilyen jog a munkanélküliek joga a segélyre is). A reálisan csak részben megvalósítható jogok közé tartozik pl. a munkához vagy a méltányos megélhetéshez való jog, míg az emberi jogok harmadik generációját többek között az egészséges környezethez vagy a fejlődéshez való jogok alkotják”. Ha a tendenciákat tekintjük, általában azt tapasztaljuk, hogy a kisebbségek a kollektív jogok biztosításához ragaszkodnak, míg a többségi állam az egyéni jogok gyakorlását tartja kívánatos kötelezettségének. Egyes etnikumok esetében pedig az álláspont aszerint változik, hogy a kisebbségek alávetett vagy többségi hatalmi pozícióban vannak-e – állapítja meg a kutató (56. oldal). A kisebbségi jogok biztosítása valóban a demokrácia fokmérője, ha azonban a garancia hangsúlyozása a kisebbségek tekintetében csak az egyenlő részvételre vonatkozik csupán, akkor az nem más, mint demagógia – állapítja meg Bíró Gáspár (Kollektív jogok és kontraktus, Nagy Régió, 1997/1. sz. 13 o.)

Ezután a szerző áttér az egyes utódállamokban kialakult magyar kényszerkisebbségek helyzetének elemzésére.

Az Ausztriához csatolt magyar királyság részével kapcsolatban megállapítja: „Amit az új csehszlovák állam Ausztriától el akart venni, azt meg is kapta szinte hiánytalanul, egyedül a szláv korridor eszméje, amely a délszláv és csehszlovák államot kötötte volna össze, vallott kudarcot” (59. old.). Ausztriának sosem lett volna joga a történelmi jog alapján a Burgenlandra,

mert az Őrség sohasem tartozott Ausztriához, hanem ezer éven keresztül a Magyar Királyság része volt. Elismerve azonban a német kisebbség jogait a Károlyi-kormány 1919. január 29-én kelt VI. néptörvénnyel rendelkezett a német nép önrendelkezési jogáról (60. oldal). Ezután 4312 négyzetkilométernyi területet csatoltak Ausztriához, 340 917 lakossal. Ezek közül valójában 255 531 fő volt német nemzetiségű. Később módosították a határt úgy, hogy Ausztria 4010 négyzetkilométer területet tartott meg, illetve 327 települést. Teleki Pál szerint is hibás lett volna ezt megakadályozni (63. oldal). A burgenlandi magyar kisebbség nem élvezett alkotmányos védelmet. Ausztria alkotmányából kimaradt a magyar kisebbségvédelem, amelyre kötelezte a saint-germain-en-laye-i békeszerződés V. fejezetének 62–69. cikkelye. Kisebbségvédelmi törvény sem született a két világháború közötti időszakban. Ennek ellenére a burgenlandi magyarság jobb helyzetben volt, mint a többi szomszédos országban élő magyar. A különböző kultúrák (német, magyar, horvát) egymásra való hatásának hosszú előzményei voltak. Jelentős volt a két- és háromnyelvűség aránya. A németek jelentős része beszélt magyarul. Burgenlandban 1921-től a német lett az állam nyelve és az állami oktatás nyelve is az általános és a középiskolákban. A magyar kisebbség részére az a lehetőség maradt, hogy magyar tan nyelvű felekezeti iskolába írassa gyermekeit, vagy saját költségén alapítványi iskolákat hozzon létre. Ausztria nem alkalmazott pozitív diszkriminációt a magyarokkal szemben, de megmaradt a jogállam keretei között. Állapítja meg (73-74. oldal).

Románia mellett a csehszlovák államhatalom járt a legjobban a monarchia szétdarabolásából. András Gyula 1918. október 22-én elfogadta Wilson feltételeit a népek önrendelkezéséről. Ekkor már azonban a csehek az önrendelkezésnek egy egészen új magyarzatát adták és kollaterálissá tették a népek önrendelkezését és persze, vele együtt az igazságos, etnikai elvhez ragaszkodó határok megvonását. Thomas Masaryk következő megfogalmazásában benne van a kisantant területabló céljainak az elméleti kifejtése: „Az önrendelkezési jognak nincs szabad megfogalmazása. Az egész nemzetet illeti meg, vagy a nemzet egyes részeit is? Egy kisebbség, ha nagyobb is, nem nemzet. Az önrendelkezési jog nem jelenti a politikai önállóságra való jogot. A német kisebbségünk kérdése nemcsak a németek jogának kérdése, hanem a mi jogaink, a csehek kérdése is. A német kisebbség elszakítása a cseh többség megkárosítása volna”. (Masaryk, T.: Demokrácia, nemzetiség.

Gondolatok a kisebbségi kérdésről és az antiszemitizmusról. Budapest-Pozsony, 1991, Regio – Madách Kalligram 150–152. oldal). A csehek ezután 1918 decemberéig megszállták azokat a magyarlakta területeket is, ahol a németek és magyarok többségben voltak, azzal indokolva ezt, hogy nem létezik más önrendelkezés a cseh önrendelkezésen kívül.

Ezt az elméletet szinte egy az egyben átadták a románoknak és a szerbeknek is, és nemcsak az I. világháború után vált be, de immár 85 éve kifogástalanul működik. Természetesen ez nemcsak a wilsoni elvek megcsúfolása volt, de több száz évre elszórta a gyűlölködés magvát a szomszédos népek között. A másik tartóoszlopot ehhez az elmélethez Beneš adta azzal, hogy a kisantant valamennyi államfőjét megtanította szemrebbenés nélkül és arcátlanul hazudozni, a történelmi tényeket semmibe venni. Beneš ezt írta: „Szlovákia egy időben a csehszlovák állam részét képezte. Ezt lerohanták a magyarok a X. század elején. A hódítók sikertelenül kísérelték meg az ország magyarosítását. A lakosság még csehnek érzi magát és az új államhoz akar tartozni. Ugyanaz a nyelv, ugyanazok az elképzelések és ugyanaz a vallás érvényesül” (Czako, S: How the Hungarian problem was created? Same authentic details of the preliminary deliberations of the Treaty of Trianon. Budapest, 1934, 19. oldal). Beneš-től tanult valamennyi román és szerb államfő. A történelemírás majd egyszer könnyen kibogozza, hogy melyik bécsi kiskocsmában, prágai sörözőben vagy éppen a budapesti jogi egyetemen gondolták ki a közös taktikájukat, amely később milliók sorsát változtatta meg. Nekik nem számított senki véráldozata, a saját népüké sem. Számukra az volt a fontos, hogy „dögöljön meg a szomszéd tehene”. Beneš rakta le tehát a kisantant-országok nemzetiségi politikájának az alapjait, elsősorban a magyarokkal és a németekkel szemben. Ez a politika a mai napig alattomosan működik. Diplomáciai úton naponta egyeztetik a cseh, szlovák, román és szerb politikai nézeteket, véleményeket és teendőket a magyar nemzeti kisebbségekkel szemben. Ezt mondta Beneš: „Szlovákia Ruténia nélkül nem tudná működtetni a kisantantot, mert nélküle nem lenne közvetlen kapcsolata Romániával. Soha nem fogjuk megengedni, hogy a bennünket Romániával összekötő láncszemet elvágják” (Macartney, C. A.: Hungary and her successor. The Treaty of Trianon and its consequences 1919–1937. London – New York – Toronto. 1937, Oxford University Press 249. oldal). A csehszlovák hadsereg 1918. december 26-ától 1919. április 28-áig megszállta a Felvi-

déket és Kárpátalját, s Magyarországot rákényszerítette, hogy kiürítse a magyarok lakta területeket is. Egyidejűleg találkozott az Erdélyt megszálló román hadsereggel. Beteljesült a beneši elmélet.

A monarchia és a Magyar Királyság részeiből létrehozott Csehszlovákia 1920. december 29-én összetákoltt alkotmánylevelében egy szót sem ejtett a nemzeti kisebbségekről. A csehszlovák nemzet létrehozását tűzte ki célul, és minden állampolgár boldogulásáról beszél. A saint germain-en-laye-i nemzetközi kisebbségvédelemre vonatkozó egyezmény egy paragrafusa bekerült az alkotmánylevelébe, de garanciális intézmény létrehozását nem kezdeményezték. Kimondták viszont deklaratív azt, hogy nem szabad elnemzetietleníteni. Az 1920. február 29-én elfogadott 122-es számú nyelvtörvény a csehszlovák nyelvet a köztársaság állam- és hivatalos nyelvéné tette. A csehszlovák nyelv nem is létezett, s ma sem létezik (88. oldal). A szlovák nyelvet Benešek cseh nyelvjárásnak tekintették, a szlovákokat pedig cseh parasztnak. T. Masaryk valamennyivel óvatosabb a nyelvi kérdésekben: „A hivatalos (csehszlovák) nyelv elismerése a kisebbségek részéről a nyelv természetes politikai, kulturális és gazdasági súlya által fog megtörténni, taktikailag nem jó lépés sokat beszélni róla és pozícióját az alkotmányban kihirdetni”. (Lásd: Szarka László: Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek és nemzetiségi politika a XX. századi Közép-Kelet-Európában, Budapest, 1998, Istar 304–309. oldal.) A kutató megállapítja, hogy Masaryk lehetetlennek tartotta Csehszlovákiában az erőszakos elnemzetietlenítést, csehesítést vagy szlovákosítást annak ellenére, hogy a csehszlovák nemzetegység megteremtésének jegyében munkálkodott (89. oldal). „Önmagában az az eljárás, hogy a 20 százalékos kisebbségi jelenlét esetén a kisebbségi nyelvhasználat széleskörű lehetőséget kapott, nem biztosította a nemzetiségek identitása megőrzésének lehetőségét, nagyon könnyen ki lehetett játszani, meg lehetett kerülni, még a törvényesség látszatát keltve is. Nem véletlen, hogy ez a törvény a felvidéki magyarság szemében a szlovákosítás eszköze lett. A szlovák nyelv kizárólagos használatának erőltetésén, a magyarelles cenzúrán, a magyar iskolák ellátásán túl, a legnagyobb károkat a járások határainak megváltoztatása, s így azokban a szlovák többség biztosítása, a városok gyors ütemű elszlovákosítása, illetve ezzel egyidejűleg kezdetben elsősorban a földreformmal összefüggésben a színmagyar területekre történő szlovákok és csehek betelepítése okozták” – állapítja meg a kutató (91. oldal).

A kisantant államfői gyorsan tanultak egymás elnyomó politikájából. Csehszlovákia 35 város jogállását és határait azonnal megváltoztatta és nagyközséggé nyilvánította abból a célból, hogy nyelvi jogok nélkül maradjanak a magyarok. Ugyanis ennek az intézkedésnek a következtében arányuk 20 százalék alá csökkent és ezáltal megszűnt a kisebbségi jogok alkalmazásának törvényes alapja. Mint ismeretes, ez az intézkedés olyan eredményesnek bizonyult a kisebbségvédelemmel szemben, hogy a mai napig is alkalmazzák Szlovákiában, Romániában és Szerbiában.

Az 1919-ben meghozott 189-es számú törvény meghatározta, hogy csak legkevesebb 40 tanulóval lehet magyar tannyelvű tagozatot nyitni az általános iskolában. A törvényesített ígérek ellenére állami támogatást magyar tannyelvű iskola nem kapott, de nem kapott állami támogatást más nevelési, vallási vagy közművelődési intézmény sem, ha a magyar megmaradást szolgálta. (Ölvedi János: Magyar kisebbség Csehszlovákiában, Magyar Szemle, XXV. kötet, 1935. szeptember–december 283. oldal).

Romániában még fondorlatosabban és körmönfontabban fogalmazták meg a beneši gondolatot az abszolút nemzetállami szuverenitásról. Márpedig, mondta Jászi Oszkár, ahol így gondolkodnak, ott kevés helye marad a többi nemzet egyenjogú autonómiájának a gondolatához. (Jászi Oszkár: Magyar kálvária – Magyar föltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai, Budapest, 1989, Magyar Hírlap Közlemények 185. oldal.)

Gyulafehérváron 1918. december 1-jén Erdély, Bánát és Magyarország összes románjának meghatalmazott képviselői kimondták a románoknak és az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával. Az egyesülési határozatban teljes nemzeti szabadságot ígértek a románokkal együtt lakó népek számára, teljes autonóm felekezeti szabadságot az állam összes felekezete számára. A román király, Ferdinánd, a Gyulafehérvári Határozat értelmében a 3632-es számú királyi dekrétummal törvénybe iktatta Erdély Romániához csatolását. A királyi dekrétumból azonban már kimaradt a gyulafehérvári határozatnak a nemzeti egyenjogúságra vonatkozó része.

Tipikus és rendkívül jellemző a román politikai gondolkodásra. Egyik nap elismerik, hogy Romániában megsemmisítettek 275 ezer zsidót, hogy azután néhány hónap elteltével ezt letagadják.

Két és fél hónap alatt a román hadsereg megszállta Erdélyt és 1918. december 26-ától bevezették az ostromállapotot, amely egészen 1928-ig tartott, majd kis megszakítással 1933-ban újra kezdődött. A legkisebb vétségért is súlyos büntetéseket, többek között botbüntetéseket vezettek be (102. oldal).

Románia területe az ügyesen folytatott terület-raló politikának köszönhetően 130 117 négyzetkilométerről 295 049 négyzetkilométerre, lakosainak száma pedig 7 160 682 főről 15 541 424 főre nőtt. Csak-hogy ennek a népességnek az összetétele is soknemzetiségű volt. Románia népességének 35%-a nemzeti kisebbségekhez tartozó volt. Mátyás király idején a történelmi Magyarországon kisebb arányú volt az etnikumok száma, mint Romániában.

Ennek ellenére román részről a kisebbségvédelmi szerződés aláírásában volt tapasztalható a legerősebb vonakodás és elutasítás (105. oldal). Bratianu miniszterelnök kijelentette, hogy bár Románia elhatározta, hogy teljes függetlenséget ad a kisebbségeinek, de semmiféleképpen nem engedheti meg, hogy saját belügyeit más államok ellenőrizzék. (Bratianu Gh: Actiunea politica si militara as a Romanaei in 1919. Bucurest, 1940., II. kiadás). A románok meghamisították az Erdélyre vonatkozó statisztikákat. Bánát nélkül a 4 854 397 lakosú területen a magyarok száma 2 012 090 volt, de a párizsi békekonferencián 1 664 986 magyart mutattak ki; a 322 383 német helyett 295 133-at, s végül 2 346 478 román helyett 2 519 215-öt. A székelyeket és a románokat külön népcsoportként vették, a zsidó vallású magyarokat kivonták a magyarok számából és mint nemzetiséget kezelték, a ruténeket és szerbeket kivéve minden ortodoxot román nemzetiségűvel azonosítottak. Ezután következett még egy művelet, amelynek következtében a magyarok számát további 400 000-rel csökkentették a békekonferencián.

Romániának 1938-ig négy alkotmánya volt, de az ország jogrendjét sohasem sikerült összhangba hozni az alkotmánnyal. Erre nem is törekedtek. Romániában az újkori jogalkotás szinte minden összefüggést tagad. (Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagy-Romániában, Kolozsvár, 1944, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 5—10. oldal.)

A román politikai elit olyan jogalkotónak bizonyult, amely az erőszakszervezeteket bármikor kivételes felhatalmazáshoz juttatta, elsősorban a magyar kisebbséggel szemben – állapítja meg a kutató (112. oldal). A román politikai elit bármikor foganatosíthatott diszkriminatív intézkedéseket a

magyar kisebbséggel szemben. A jogalkotás és jogrend ezt mindenkor lehetővé tette. Románia nemcsak a gyulafehérvári kisebbségvédelmi kiáltványban megígért jogokhoz nem tartotta magát, de az alkotmányban sem adott helyet a párizsi békeszerződésben foglaltak akár egy szakaszának sem. A kisebbségvédelmi szerződést nagyhatalmi figyelmeztetés után ugyan aláírták és 1920. augusztus 20-án be is cikkelyezték, a jogrendszer részévé azonban nem tették. A nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettségek nem váltak alaptörvény-jellegűvé (116. oldal).

Az 1918—1938-as időszakban példátlan antiszemizmus dühöngött. A zsidókat 196 zsidóellenes törvénnyel sújtották (113. oldal). Ma tagadják, hogy jóval Hitler titkos utasítása előtt, román önkezdeményezésre csaknem 300 ezer zsidót irtottak ki, de a mai napig véghez vitték a teljes etnocidiumot a zsidókkal szemben román területen.

A román politika nem ismerte el a kisebbségvédelmet. Az aláírt nemzetközi kisebbségvédelmi szerződést nem ismerte el jogforrásnak, arra hivatkozva, hogy az sérti az állam szuverenitását. Bratianu szavaival élve a román impérium területi integritását és legitimitásának alakját nem a gyulafehérvári határozat határozta meg, hanem a katonai erő (114. oldal). A románok művészi fokra emelték a joggal való fondorlatoskodást. Bármikor bármilyen közigazgatási átszervezésnek megtalálták a jogi megindokolását, csak hogy hatástalanítsanak és hatálytalanítsanak bármilyen deklarált kisebbségi jogot (117—118. oldal). A községi önkormányzati és közigazgatási törvény állandó módosítása jó jogalapot szolgáltatott a kisebbségvédelem tagadásához. Valamennyi közigazgatási törvényt a centralizmus jegyében fogadták el. A régi megyehatárokat úgy módosították, hogy a lakosságon belül a kisebbségek aránya csökkenjen, annak következtében, hogy a magyar falvakat román megyékhez, a román falvakat pedig székelyföldi magyar falvakhoz csatolták (117. oldal). Ezzel elérték azt, hogy a tiszta magyar falvakban is „a jegyző, a hivatali tisztviselők és a csendőr román volt” (Macartney, C. A. már idézett mű 292. oldal). Az alkotmány a kisebbségi nyelvhasználatról egyáltalán nem tett említést.

Az 1924. július 26-án elfogadott oktatási törvényjavaslat 8. paragrafusa alapján „azok a román állampolgárok (hogy kik ezek, azt a névelemzés és eredetkutatás állapította meg), akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román tannyelvű iskolába írat-

hatták. A törvény 159. §-sa szerint kultúrzónákat létesítettek. A 20 kultúrzónában, amelyek között a Székelyföld megyéi is megtalálhatók voltak, ha az állást vállalók 4 évig helyükön maradtak, 50% fizetésemelést, különböző kedvezményeket, és ha ott telepedtek meg, földet kaptak. Ezzel serkentették az ó-romániai tanerőket az Erdélyben való munkavállalásra. Közel 600 magyar tannyelvű felekezeti iskolát zártak be, de 1937-ig bezártak még 39 polgári iskolát, 7 tanítóképzőt, 4 felsőkereskedelmi akadémiát és 19 gimnáziumot is.

A magyar nemzeti kisebbséghez tartozó tanulók román nyelvből és irodalomból, földrajzból, történelemből és alkotmánytanból csak román nyelven felelhettek és vizsgázhattak, a többi tantárgyból pedig a magyar nyelv csak kiegészítőként szerepelt. Ezek után nem meglepő, hogy a szerb vezetők is az 1918. október 19-én létrehozott Szlovén-Horvát-Szerb Nemzeti Tanács határozatának 5. pontjában taktikai okokból szintén kinyilvánították, hogy az új közös államuk a más nemzetiségű kisebbségek számára is biztosítani fogja a szabad fejlődést. Ők sem bizonyultak a románoknál kevésbé eredményesnek a képmutatásban. Az okmányt aláírta még az a hírhedt Svetozar Pribičević is, aki kigondolta és alkalmazta a névelemzést és eredetkutatást a magyarokkal szemben. Minden politikai törekvés egy szerb politikai és katonai dominanciával szerveződő egységes monarchisztikus berendezésű állam megteremtése felé vezetett. Ilyen előkészítés után 1918. december 1-jén Belgrádban kikiáltották a Szerb—Horvát—Szlovén Királyságot.

A szerbek semmit sem szerettek volna annyira létrehozni, mint a cseh—jugoszláv korridort, amely Ausztriából kihalított volna egy nagy darabot. Ezt a tervet azonban a nagyhatalmak elutasították. Csakhogy éppen ez lett a döntő abban, hogy Ausztriához csatolták az Őrséget, amely különben ezer éven keresztül a magyar királyság részét képezte.

Ezután sokkal rosszabb módon elvégzett munka következett: a határok meghúzása a szerbek és magyarok között. Ezt látván Lloyd Georg így kiáltott fel: „Soha nem lesz béke Délkelet-Európában, ha a most létrejövő kisállamok mindegyikében jelentős magyar lakosság lesz. Ezért én a béke vezérelvének azt venném, hogy amennyire az emberileg lehetséges, a különböző népfajok kapják meg saját hazájukat, és hogy ez az emberi szempont előzzön meg minden stratégiai, gazdasági vagy közlekedési megfontolást, melyek rendszerint más módon is megoldhatók” (Lásd: Arday Lajos: Térkép csa-ta után. Magyarország a brit külpolitikában 1918—1919,

Budapest, 1990, Magvető Könyvkiadó, 290. oldal). A szerb katonai előrenyomulás nem kimondottan ezeket az elveket szolgálta (132. oldal). Szó szerint összeraboltak volna minden gazdasági erőforrást és minden területet, és csak a véletlenül múltott, hogy nem sikerült többet az elérni. Amikor 1918. november 25-én Újvidéken kizárólag a szerbek alkotta Nagy Nemzetgyűlés kimondta Baranya, Bácska és Bánát egyesülését a Szerb Királysággal, azonnal betiltottak minden magyar jelképet. Megtiltották a magyar szót, a magyar jelenlétet és a magyar múltat (133. oldal).

A kutató a következő mód szemlélteti az impériumváltást: „**A megtorlások és a szerbek erőszakoskodásai minden képzeltet felülmúltak. A lakossággal való fegyveres összetűzések, az elfogottak embertelen kínzásai, a politikai gyilkosságok általánosak voltak. Felléptek a sorozás elől menekülő fitalemberekkel, de még a szüleikkel szemben is. Erőszakoskodtak az asszonyokkal, megbotozták az öregeket és a fiatalokat, inzultálták az utcán magyarul beszélőket, feloszlatták az összes magyar egyesületet és vagyonukat zárolták. A délvidéki magyarokkal szembeni erőszakoskodások jellegükben hasonlóak voltak a román megszállás idején és területén tapasztaltakhoz. A délvidéki magyarság azonban sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben volt... A délvidéki magyarságot védekezésképtelen helyzetbe hozták, mert a beolvasztásukra tett kísérlet is nagyobb eredménnyel kecsegtethetett”** (133—134. oldal). Trianon után 21 000 négyzetkilométernyi terület került Szerbiához. Az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-Laye-ben megkötött kisebbségvédelmi szerződés aláírása szerb részről nem jelentett semmit. Nem vált a jogalkotás és jogrend részévé, ezért nem is alkalmazták. A szerb diktátumú jogalkotás és jogrend sokkal kevésbé volt liberális, mint bármelyik más utódállamé. A magyar kisebbséget, mintha nem is létezett volna, egyszerűen ignorálták (135. oldal).

Az 1921. június 28-án elfogadott úgynevezett vidovdani alkotmány, továbbá a közigazgatási, helyi önkormányzati és önkormányzati törvény nem szolgált semmilyen jogalként az államigazgatásban. A román példához hasonlóan, a szerb alkotmányból is teljesen kimaradt a nemzeti kisebbségek jogainak szavatolása. A kisebbségvédelmi szerződésből egy cikkely sem került be az alaptörvénybe. A szerbek azt üzenték a győztes nagyhatalmaknak, hogy még ők sem kényszeríthetik rájuk a kisebbségvédelmet, mert ezzel korlátoznák a szerb állam szuverenitását.

A bizalmatlanság olyan általános volt, hogy minden állami pozícióra és tisztviselői helyre ó-szerbiaiakat állítottak. Ó-szerbiaiak irányították az egész közéletet (139. oldal).

Az 1931-es alkotmány még rosszabb volt. Kimondta, hogy etnikai alapon nemzeti kisebbség nem alapíthat semmiféle politikai pártot, egyesületet, „még testnevelési célzattal sem” (142–143. oldal).

„A kisebbség a korábbi és az új alkotmány megjelenése után sem rendelkezett hatalommal a helyi igazgatásban, holott a kisebbségképviselőt kimondó választási jog ugyancsak része volt a kisebbségvédelmi szerződésnek” (144. oldal). Egészen 1927-ig a Vajdaságban nem voltak községi választások, így választott helyett kinevezett képviselők irányították a közigazgatást, még magyar etnikai területen is. **Amikor végre 1927-ben megtartották a községi választásokat, s ezeken a magyarok jól szerepeltek, az eredményt egyszerűen megsemmisítették. Bácska prefektusa saját hatáskörében megsemmisítette az összes magyar jegyző mandátumát azon az alapon, hogy „nem bírják mesterfokon az állam nyelvét”** (144. oldal). A Vajdaságot 1929-ben egyesítették Észak-Szerbiával és létrehozták a Dunai Bánságot, hogy biztosítsák a szerb többséget az egész területen. Előtte és utána is a közigazgatási felosztás, a közéletben alkalmazott megoldások és az egész államigazgatási gyakorlat sok közös vonást mutatott a romániaival (145. oldal). **„Eltérően a többi utódállamtól, a közéletben, még a nem hivatalos életben is, Jugoszlávia erősen korlátozta a más nyelvek használatát”** (145. oldal). **Minden hivatalos okmányt szerb nyelven hoztak nyilvánosságra. A más nyelven írott folyamodványok és panaszlevelek a papírkosárban végeztek. A magyar anyanyelvű szóbeli kommunikációt tiltották még az utcán is. A helységneveket, utcaneveket szerbesítették. A személyi nevek, az üzletek elnevezése, az üzleti vállalkozások megnevezése, a kirakatok feliratai, címtáblák stb. mind csak szerb nyelvűek lehettek** (Masartney, C. A., a már idézett mű 419. oldal). Ahogy megjárgatta Nikola Pašić 1918-ban még a párizsi békekonferencián, úgy is történt: Szerbia nem fog tisztelni soha semmilyen nemzetközi kisebbségvédelmi szerződést!

Az ilyen Szerbiában a magyar szülő „nem taníthatja a fiát sem iparosnak, sem kereskedőnek, mert nem fog soha engedélyt kapni. A községi életben sincs semmilyen joga” – írta Ágoston Sándor a Kalangya 1940/11-es számában a 478. oldalon.

Rövid idő alatt tönkretették a magyar tannyelvű iskolahálózatot. A tankötelesség megállapításánál nem az anyanyelv volt a mérvadó, hanem a családnév eredete, amelyet a Svetozar Pribičević által kigondolt névelemzéssel döntöttek el (különben ez a Svetozar Pribičević éveken keresztül szerb szenátor volt a budapesti Parlamentben). Szerinte „a szlávságnak jogában áll és kötelessége is az elmagyarosodott rétegeket visszaszerezni, és ezt a jogot a szlávság nem adja fel” (Csuka János: Kisebbségi sorsban. A délvidéki magyarság 20 éve (1920–1940), Budapest, 1996, VI. Síp Alapítvány 12–13. oldal). Így tartott ez 1927 november 1-jéig, amikor a törvényt végre hatályon kívül helyezték, de az 1929-ben elfogadott új oktatási törvény sem hozott javulást. „Túl sok a magyar iskola” – mondta Dimitrije Kirilović, a Dunai Bánság Közoktatási Hivatalának vezetője (149. oldal).

„Az államnyelvű elemi iskolák a magyar falvakban analfabétákat termeltek, mert a horvát, szerb, Crna Gora-i tanítók nem tudtak és nem is akartak magyarul beszélni, a tanulók pedig évek alatt nem tanultak meg szerbül vagy horvátul” (149. oldal). Csak 1938-tól, amikor Anton Korošec lett a belügyminiszter, javulhatott volna meg a magyarok helyzete. Ő ugyanis kötelezte a magyar területen dolgozó közalkalmazottakat és állami tisztviselőket a magyar nyelv ismeretére. Korošec még azt is kijelentette, hogy a nemzetiségeknek „állampolgári kötelességük teljesítése mellett jogukban áll nemzetük tagjainak érezniük magukat, és szabadon élhetnek nemzeti kultúrájuk javaival” (Fekete Lajos: Magyar kisebbség Jugoszláviában. Magyar Szemle XXXIV., 1938, szeptember–december, 92-97. oldal). A nagy ígéretek közül azonban nem lett semmi. A szerbek ezt is elszabotálták.

Bodonyi Ilona könyvében ezután áttér a kisebbségek gazdasági helyzetének elemzésére. E téren sincs kevesebb mondanivalója, mint az előzőekben, és az összegyűjtött dokumentációs anyaga is irigylésre méltó. Keynes, I. M. és Sresemann, G. közgazdászok gondolatainak elemzésével kezdi ezt a szakaszt, majd Bibó Istvánnal folytatja, aki a következőket állapította meg a közép-európai kis országok nyomorúságával kapcsolatban: „Gyakran hangoztatott gazdasági, közlekedési és más hasonló szempontok okos gyakorlati volta merő látszat. Mai méretek mellett ezek az országok így is, úgy is kicsinyek ahhoz, hogy önmagukban megálló földrajzi, gazdasági, stratégiai, közlekedési egységeket alkossanak... Ezzel szemben annak bizonyossága, hogy a stratégiai határ okából elcsatolt ki-

sebbségek sérelmeiből háborús gyújtóanyag lesz, 100%. Az, hogy egyik, vagy másik ország ne szoruljon a fabehezatalra, vagy olajbehezatalra, alig éri meg azt, hogy a szomszédjával ezért ne tudjon békességre jutni. Ez áll minden határvonásra, mely bármiféle gyakorlati, racionális indoklással idegen nemzetiségű területeket csatol más országhoz.” (Bibó István: Válogatott tanulmányok, II. kötet, 1945–1949, Budapest, 1986, Magvető Könyvkiadó, 245-246. oldal.)

A német, orosz és török birodalomból 1920 után 20 független kis állam jött létre. Történt ez abból a tudatos megfontolásból, hogy gazdasági szempontból jövőtlenné tegyék őket. Mint utólag bebizonyosodott, ezek az országok valóban gazdasági fejlesztési koncepció kidolgozására képtelenné váltak. Egészen a XX. század végéig egyetlen gazdasági bajukat sem sikerült megoldaniuk. Franciaországot minden bizonnyal politikai hátsó gondolatok vezérelték európai ambícióiban, amelyeket gazdasági köpönyegbe burkolt. Politikai célja volt Németország visszaszorítása Európában. A franciák tervszerűen segítettek pl. a románokat abban, hogy már az I világháborút megelőző időszakban évente 10-15 millió aranykorona értékű magyar földtulajdon kerüljön át román kezekbe (Bethlen István: A Magyar Birtokpolitika Erdélyben, Budapest, 1913, Pátria Könyvkiadó, 37., 46. oldal).

Az utódállamok nem folytattak közel sem olyan szabadelvű gazdaságpolitikát, mint előzőleg a Magyar Királyság. Ebben a kérdésben nem tudok egyetérteni Bodonyi Ilonával, aki a következőket írja: „A kisebbségbe került magyarok gazdasági nehézségeiért nem a háború előtti Magyarország liberális gazdaságpolitikáját lehet kárhoztatni, hanem az új államok liberális gazdaságpolitikájának a hiányát, gazdasági törvényekben és gazdaságpolitikai gyakorlatban a kisebbségekkel szemben megnyilvánuló hátrányos megkülönböztetést. A negatív diszkrimináció nemcsak, vagy nem elsősorban, a tulajdonreformban nyilvánult meg, hanem abban, hogy az állampolgári egyenlőség elve nem érvényesült a gazdaságban, a tulajdonhoz jutásban, a vállalkozás szabadságában; a piaci érvényesülésben az utódállamok korlátozták a nemzeti kisebbséghez tartozó polgárokat” (160. oldal). A politológus látószögéből elveszik valamennyi gazdasági, politikai, szociológiai, szociálpszichológiai tényező állandó együttes kölcsönhatása, amelyből nyilvánvalóvá válik a háború előtti magyar gazdaságpolitika tartós és kizárólag a liberalizmus melletti elkötelezettségének a tarthatatlansága a

szomszédos országokkal szemben; ezzel együtt a semmire sem alapozható elvárás a kor politikusai és államfői részéről, hogy majd ezáltal a szomszédos államok (később utódállamok) is rákényszerülnek egyidejűleg a liberális gazdaságpolitikára. A környező szomszédos országok egész történelmi fejlődése tagadta ennek a lehetőségét akkor is, ma is és még jó ideig a jövőben is. A gazdasági életben legkevésbé alkalmazható a „Te engem kövel, én téged kenyérrel” elve. Nem valami machiavellizmusból ered a kor gyakorló politikusa számára ennek az elvnek az elvetése, hanem a realitásokhoz való igazodásból. Mindig megbosszulja magát az államfői hiányos tudományos felkészültsége és túlzott elbizakodottsága. Egyetlen polgári vagy nemzetállam sem hiheti adott állapotának örökkévalóságát és megmásíthatatlanságát. Az államok, országok és nemzetek állandó versenyben voltak, vannak és lesznek egymással, ha tetszik ez valakinek, ha nem. Ha ezt nem tudták a kor magyar államfői és politikusai, nagyon el lehettek foglalva az abbáziai és a rimini szórakozóhelyeken. Ennyit tudhattak volna már ők is. Utólag a magyar nemzeti kisebbségek itták meg ennek a mulatozásnak a levét az utódállamokban. Magyarország élén nem először, de akkor különösen nagyon rosszul mérték fel a nemzetközi gazdasági fejlődésből eredő teendőket. Amikor a Habsburg birodalom a legnagyobb erőfeszítéseket tette Mária Teréziával és II. Józseffel kezdődően, hogy ledolgozza és behozza a lemaradást Nyugat-Európával szemben, a birodalom keretén belül a Magyar Királyság főúri osztályának akkor is sikerült minden tekintetben és minden téren visszatartani a fejlődést 20-30 évvel a saját regnumában.

A továbbiakban már helytállóknak tartom a történésznő megállapításait.

A csehszlovák törvényhozás már a kezdetektől fogva lehetetlenné tette a magyar kisebbség gazdasági szervezeteinek kiépítését, a meglévőket pedig csődbe juttatta. A magyarságot kiszorították mind a köztisztviselői, mind az ipari pályákról, és paraszttá tették őket (166. oldal). „Az uralomváltás után a magyarság gazdasági javaiban óriási veszteségeket szenvedett, eleinte a jogtalan rekvirálások, vagyonelkobzások során, majd főként a földreform és más kisebbségek szempontjából hátrányos törvények alkalmazása során” (167. oldal).

A SZHSZ Királyságban, a későbbi Jugoszláviában „a földreformot a kisebbség érdekeinek figyelembe vétele nélkül alakították, de a tulajdonreform általában is kisebbségellenes volt” (170 oldal).

Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában a földreformot minden esetben úgy hajtották végre, hogy:

a.) elsősorban a magyar nagybirtokosoktól vették el a földet (a földalapnak csaknem a fele a magyar főúri osztály kezén volt);

b.) kártérítést nem fizettek érte.

A kisajátítás egyben vagyonelekobzást jelentett; a kisajátított nagybirtokokból kizárólag az uralkodó többségi népet jutatták földhöz, kisémmizve a magyar parasztságot is, amely ugyanolyan jogos tulajdonosa kellett volna, hogy legyen a földnek, mint a cseh, szlovák, román vagy szerb paraszt. Ennek ellenére semmivel sem javítottak a termelékenységen, a terméshozamokon, a mezőgazdálkodás elvein. A cseh, szlovák, román és szerb mezőgazdaság elmaradottsága még jobban állandósult a két világháború között.

A földhöz jutásból kizárt magyarok az állami árnál drágábban visszavásárolhatták a földet. Ebből is lehet látni, hogy az utódállamokban nemcsak a magyar főúri osztály iránti gyűlöletről volt szó, hanem közöségi élőködésről „idegen” etnikum terhére. Szociálpszichológiai szempontból ezek a környező kis etnikumok ősidőktől fertőzöttek a tribalizmus vírusával.

A földtulajdon rendezése tehát a magyar nemzeti kérdés szerves részévé vált (177. oldal).

Az utódállamokban nemcsak a főúri osztálytól kisajátított földet jutatták cseh, szlovák, román és szerb kézre, hanem „a kisajátítás magába foglalta a birtokterületén lévő épületeket és mezőgazdasági üzemet, a bérlők gépeit és felszerelését. Röviden nincstelenné tették a főúri nagybirtokok magyar bérlőit az agrárreform végrehajtása után. Valamennyi utódállam száz-ezer számra hozta létre a magyar agrárproletariátust.

Az utódállamokban voltak bizonyos eltérések az agrárreform végrehajtásában. Pl. Csehszlovákiában a zárt földek tulajdonosait kártalanították, 1000 hektárig megkapták a birtok 1910-1915-ös értékén vett aranykorona értékének átlagát. A földbirtok egy részét szabadon értékesíthették. Romániában erre sohasem került sor.

A földreformnak és az új államok elszlávosító vagy elrománosító nemzetiségi politikájának része volt a kolonizáció, amelynek során szlovák, szerb és román családok tízezreit telepítették be a magyar etnikai területekre. Önálló telepés községeket, telepés utcákat, negyedeket hoztak létre. A telepés falvakat a magyar etnikum szétDarabolása céljából általában a tömbökben hozták létre. Mindegyik utód-

államnak az volt a célja, hogy legalább 500 ezer–1 millió embert telepítsenek be a magyar etnikai területekre.

Ezek után a könyv negyedik, utolsó részével is kell foglalkozni. Milyenek voltak a nemzeti identitás megőrzésének lehetőségei, a kisebbségvédelem és az érdekérvényesítés az utódállamokban? Bár a történész munkájának egészéről az elismerés hangján kell nyilatkozni, de ez a rész különösen kiemelkedik eredetiségével és tudományos újdonságaival. Bodonyi Ilona bőven használta a hadi levéltárakban fellelhető jelentéseket és forrásanyagokat, amelyek mások számára eddig ismeretlenek voltak. A következő megállapítása előre kívánczok abból az okból kifolyólag, hogy 1918-1938 között az utódállamok azt csináltak a magyar kisebbségekkel – ahogy Masartney mondaná –, amit akartak, s ebből kifolyólag nem véletlen, hogy a magyar kisebbség belekényszerült „a revíziós politikához való csatlakozásba”. A nemzetállamok féltek, ha lemondanak a homogén nemzetállam koncepciójáról, a csehszlovákizmusról, az egységes román nemzetről és a jugoszlávizmusról, és jogokat adnak a magyar kisebbségnek, akkor kiszolgáltatják magukat az irredentáknak. A nagyhatalmak pedig ragaszkodtak az európai status quohoz. A harmincas évek közepétől a helyzetet tovább bonyolította, hogy aki ez ellen fellépett, akarva-akaratlan az egyre agresszívabbá váló Németországot támogatta, és bár eszmeisége nagyon távol állt tőle, könnyen rásütötték a fasizmus bélyegét. Az elmondottakból következik, hogy az érdekérvényesítés lehetőségére az adott korszakban sem nemmel, sem igennel nem lehet válaszolni. A megvalósuláshoz nemzetközi szinten valódi békére, államon belül pedig valódi demokráciára lett volna szükség, de egyik sem volt adott, sem állami, sem nemzetközi szinten” (239-240. oldal).

Szeretnék ebből az anyagból is egy-egy idézetet kiragadni mai aktualitása miatt mind a három utódállam esetére vonatkozóan: „Magyarság. Mivel magyar pártok kormánytámogatásban részt nem vesznek, a kisebbség helyzete általában kedvezőlenebb, mint a németé. A csehesítés velük szemben nem csupán iskolákat szüntet be, hanem magyarlakta városok, vidékek gyökeres átszervezésére törekszik. Ezeket gyakran legétől egyre jobban megfosztja, ott a nyelvhasználatot korlátozza... A hatóságok a nemzetiség meghatározásánál önkényesen járnak el, a magukat magyaroknak vallókat tónak vagy ruténnek nyilvánítják. Nyakas elemek kiutasítását az 1935 tavaszán hozott új idegenrendészeti törvény lehetővé teszi. E téren hathatós segít-

ség még az elterjedt kompromittáló ügynöktevékenység. Kémkedési pörök, állameszme ellen való vétségek vádja a Felvidéken igen gyakoriak. A magyar kisebbség az állami hatóságok részéről állandó aprólékos zaklatásnak van kitéve, ahol a kíméletlen adóbehajtások nem utolsó helyen állnak. Magyar állami alkalmazott alig van, ezek cseh szempontból teljesen megbízhatók, nemzetmegtagadók. Minden alkalmat megragadnak a magyarság erkölcsi, nemzeti érzésének aláásására. A történelemhamisítás napirenden van: legújabbán a cseh sajtó a Rákóczi-ünnepélyek alkalmával a fejedelmet szláv származású tót-rutén parasztvezérnek tüntette fel. A magyarországi viszonyokról sajtó-, rádió propaganda ijesztő adatokat közöl; éhínségről, nyomorról szóló cikkek sem ritkák. A kommunista izgatót véreink között nemcsak megtűrik, hanem közvetve támogatják. A magyar műveltséget, értéket mindig a cseh alatt állónak tüntetik fel, hozzánk tartozóit alacsonyabb rendű fajként kezelik. A magyar értéket szolgáló sajtót ismételtelen elkobozzák.” (Hadilevéltár, Honvédelmi Minisztérium, Vezérkari Főnökség VI-2 osztály iratai; 120.797 Vkf. VI-2 eln. 1935 V. 15.; a prágai katonai attasé összefoglaló jelentése az 1934\35-ös évre.)

Kevésbé ismeretes, hogy a magyar kisebbségvédelem későbbi kommunista ideológusainak is megvoltak az „ősapáik”. A kisantant-országok képviselői 1935. augusztus 29–30-án Bledben összeültek és megállapították a következőt a magyar kisebbségi kérdéssel kapcsolatban: Az említett országok a dunai paktumot is belátó vizsgálat tárgyává tették, azt a dunai paktumot, amelynek rendeltetése, hogy kölcsönösen tiszteletben tartsa az államok belpolitikai rendszerét, a területi integritást és az egyes államok politikai függetlenségét.” (Hadilevéltár Honvédelmi Minisztérium, 123.194. VI-2, eln. 1935.) Ugye, milyen ismerős? Az egymás belügyeibe való kölcsönös be nem avatkozás elve a kommunista ideológusok részéről nem jelentett semmi újat. Nem ők gondolták ki, hanem átmentették a maguk uralmi időszakába a polgári sovinsztáktól. Ezt az örökséget tovább adták a jövő számára mint tartósan meghatározó tényezőt. „A kisebbségi kérdés és problémák keletkezése az I. világháborút követő nagyhatalmi rendezés és az utódállamok által követett kisebbségi politika következménye volt. A versailles-i rendszerek nemcsak a születését, hanem a halálát is nagyhatalmi döntések okozták. A kiváltó ok a területi rendezés volt, s orvosságnak is ezt alkalmazták” – írja Bodonyi Ilona (212. oldal). Ami Nagy-Romániát illeti „Erdély az új államalakulat legfejlettebb részének volt

tekinthető, mind gazdasági potenciálját, mind kulturális színvonalát tekintve. Ennek ellenére a román impérium nem ennek az örökölt lehetőségnek kihasználására és továbbfejlesztésére törekedett, elősegítve ezzel az európai polgári államok sorába való beilleszkedését, hanem, mivel ez a kultúra és intézményrendszer elsősorban történelmileg a magyar impériumhoz, etnikailag pedig főként a jobban urbanizált magyar és szász népelemekhez kötődött, a visszafejlesztésére, elsorvasztására tett intézkedéseket. Ilyen körülmények között különösen nehéz volt a nemzeti kisebbségek, köztük az erdélyi magyarság sorsa” (212–113. oldal).

Az utódállamok politikája a következő elvhez tartotta magát: bármilyen áldozatokra képesek vagyunk a saját népünk kárára is, s ha kell feláldozzuk a jövőjét is, csak „dögöljön meg a szomszéd tehene”.

Mikes Imre így jellemezte a romániai magyar nemzeti kisebbség helyzetét: „Jogbizonytalanság, kulturális elnyomás, tudatos gazdasági tönkretétel, egyenlőtlen közteher, nacionalista törvényalkotás és végrehajtás, reakciós választási törvény, csendőri és közigazgatási terror, a magyar nyelv száműzése, egyházi és iskolai intézmények üldözése, a gyulafehérvári pontok semmibe vétele” (Mikes Imre: Erdély útja Nagy-Magyarországtól Nagy-Romániáig, Brassó, 1931, XII-XXIII. oldal).

„A román kormányok kisebbségpolitikája intő példa mindenkinek, aki a népkisebbségi kérdéssel szembe kerül: hogyan nem kell nemzetiségi politikát csinálni soknyelvű országban” (Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-jétől 1940. aug. 30-ig, Budapest, 1941., Stúdium, 21. old.). A sovinszta magyarellenesség már 1922. december 28-ától kezdve arra kényszerítette a romániai magyarokat, hogy politikai pártokba szerveződjenek. A Néppárt és Nemzeti Párt egyesüléséből létrejött a Magyar Párt. A Magyar Párt követelte a magyar kisebbség jogalanyiségának az alkotmányban való elismerését és az elismerés szükségképpen következményeként a nemzeti autonómiát; a választókerületek törvény útján történő arányos beosztását; a választások tisztaságának büntetőjogi védelem melletti biztosítását; a törvényhatósági és községi autonómia (önkormányzat) visszaállítását, a közigazgatás decentralizálását; a jogállam attribútumainak biztosítását; a vallás- és lelkiismereti szabadság teljes biztosítását; a vallásfelekezeteket megillető, iskolafenntartó és alapítói jog védelmét; az egyes egyházak és vallásfelekezetek között az egyenlőség biztosítását; a tulajdonjog teljes védelmét és törvényes biztosítását; a sztrájkjog teljes elismeré-

sét; az ipar- és kereskedelmi tevékenység szabadságát és az ezeket nemzeti alapon korlátozó, diszkrimináló rendelkezések hatályon kívül helyezését; az egyesülési és gyülekezési jog, és a sajtószabadság törvényes biztosítását. (A Magyar Párt Programja. Tárgyalta és elfogadta a Magyar Párt 1922. december 28-án tartott alakuló közgyűlésén; lásd Mikó Imre már idézett művében 271—274. oldal. A párt programja azokat a követeléseket tartalmazta, amelyeket egy polgári párt egy polgári jogállamban megkövetelhet. Megvalósításukra azonban nem került sor, mert a román állam sohasem volt jogállam, demokratikus hagyományok nélküli volt.)

Másrészről, elégtelen volt a kisebbségi összefogás is. Bodonyi Ilona, mint egyetemi tanárnő, aki sohasem volt gyakorló politikus, csupán a kisebbségi széthúzásban keresi az összefogás hiányát. Ez tautológia. Ugyan látni nem lehet és bizonyítékok sem maradnak utána, de a széthúzást kisebbségi sorsban mindig állambiztonsági szervek szítják és a többségi nép civil szervezetei.

Ha az erdélyi magyarság szervezetségi tekintetben bilincsbe vert is volt, sohasem volt szellemében: „Lehet kis népnek lenni, de nem lehet közösségi szellem nélkül. Lehet kis népnek lenni, de nem lehet mégis nagynemzetnek, a lélekkel nem pótoljuk ki azt, ami hiányzik. Lehet intézmények élén állni, de nem lehet intézményeket eredményesen vezetni, míg a vezetőség nem válik élő szervé, mely a nemzeti társadalomban lüktet és dolgozik” (Albrecht Dezső: A második kör, Hitel, Kolozsvár, 1935-1944. Budapest, 1991, Bethlen Gábor Könyvkiadó 73—81. oldal.)

A kisebbségi mozgalom egységét nem sikerült megteremteni szellemi téren sem, ezért Tamási Áron így kesereg: „Nincs véleménykülönbség abban, hogy társadalmunk keretén belül az egymással folytatott osztályharcnak el kell tűnnie, ha nemzeti érdekről van szó. A világnézeti harcnak is közös nemzeti érdekek síkján el kell némulniuk... mert ha láttuk és éreztük, mint ahogy ma is látjuk és érezzük, hogy a román pártok és uralkodó osztály világnézeti különbség nélkül egyaránt részt vesz a mi népünk sanyargatásában, akkor nekünk is egyetemlegesen s világnézeti különbség nélkül kell védekeznünk. S végül egy kisebbségi nép, egységes társadalom áll előttünk, amely erkölcsi és nemzeti alapon álló népi demokrácia”. (Tamási Áron: Hősökről nehéz időkben. Hitel, Kolozsvár, 1935-1944. Budapest, 1991, Bethlen Gábor Könyvkiadó 85-87. oldal.)

Ha a mi vajdasági magyar szellemi életünket irányítók közül akár egynek is a szájából ilyen gondolato-

kat kihallottam volna az elmúlt 50 évben, nem bíráltam volna másfél évtizeden keresztül kérelmelhetlenül a csúcsértelmiségünket a lapok- és folyóiratok szerkesztőseiben, az elektronikus médiánál, a magyar intézményekben és a Magyar Tanszéken.

„A délvidéki magyarság érdekérvényesítésének lehetőségei még az előzőeknél is kedvezőtlenebbül alakultak” – állapítja meg a kutató (229. oldal). A kevesebbnél is kevesebb polgári demokratikus hagyományra lehetett támaszkodni az SZHSZ Királyságban, illetve Jugoszláviában. Egy 1926-ban kelt bizalmas jelentés szerint „... a jugoszláviai magyarság a tespedés, tehetetlenség, szervezatlenség, tájékozatlanság, széthúzás és visszavonulás vigasztalan képét mutatja” – idéz Arday Lajostól. (A horvátországi magyarok története; lásd: Fejezetek a horvátországi magyarok történetéből, Budapest, 1994, Teleki László Alapítvány, 19. oldal).

A délvidéki magyarok, a romániai magyarokhoz hasonlóan, 1922. szeptember 17-én Zentán hozták létre a Magyar Pártot. A Magyar Párt is, akár a romániai testvére „minden délvidéki magyar képviselője akart lenni”. A párton belül azonban éles viták folytak.

Csakhogy a királyi diktatúra bevezetése 1929-ben a Magyar Pártot megszüntette. Azután már a délvidéki magyarokat a rezsim zsoldjában álló dr. Szántó Gábor-féle képviselők képviselték. A semmitmondó engedelmények állítólagos kicsikarására mint nagy érdemre építették politikai karrierjüket. Tevékenységük nagyon káros volt, mert törekvésük a magyarok teljes behódolása volt. (Hadilevéltár, Honvédelmi Minisztérium. 118 560 VKF. VI-2 Eln. 1933, összefoglaló jelentés, általános rész. Lezárva 1933. május 25-én.)

A szerb politikai terrorizmus, a megfélemlítés légköre, bombamerényletek, tüntetések, zavargások, politikai perek és választási csalások országában nem lehetett szó kisebbségi érdekképviselőről. Az országban magyarelles nagyszerb hisztérikus légkör uralkodott el 1934. október 9-étől kezdve, amikor Sándor királyt meggyilkolták Marseille-ben. A szerbek a gyilkosságért kizárólag Magyarországot vádolták, és fontolóra vették a katonai beavatkozás lehetőségét is. Ilyen körülmények között a nemzetiségi politika a magyar kisebbség vezetői számára szinte lehetetlenné vált. (Henyey Gusztáv: Magyarország sorsa kelet és nyugat között. Budapest, Európa. História, 1992, 49-56. oldal.)

Mivelhogy szinte teljesen kiszorult a politikai szervezkedés lehetőségeiből a vajdasági magyarság

1929-től kezdve legényegyletek, ipartestületek, sportegyesületek és közművelődési egyesületek szervezési keretibe tömörül.

ÖSSZEGEZÉS

Bodonyi Ilona a következőképpen összegezi tanulmányának érdekképviseletre vonatkozó részét: „A kisebbségi sorsba került nemzettöredékek pedig gyakorlati tapasztalataik alapján fogalmazták meg, hogy milyen egyéni és kollektív jogok biztosítása szükséges érvényesülésükhöz, s hogy ezeket a jogokat milyen szervezeti keretek között, és milyen módszerekkel lehet elérni. Kikristályosodott az is, hogy az önrendelkezés és öngazgatás azok a kulcsfogalmak, melyek a kisebbségek érvényesülését és kisebbség és többség harmonikus viszonyát lehetővé teszik. Ez azonban akkor még csak elmélet volt. Egyet lehet érteni Masartney véleményével abban, hogy az utódállamok azt tették a kisebbségeikkel, amit akartak. A kezdeményező szerep az ő kezükben volt. Ha csak a határon túli magyarokat tekintjük, szembeűnő, hogy bár az egyes országokban számarányuk, gazdasági és politikai súlyuk alapján más és más helyet foglaltak el, a társadalmi és politikai megosztottság mindenütt akadályozta szerveződésüket. Nem voltak sikeresek azonban azok a kísérletek sem, melyek az egész nemzet töredéket tagjainak társadalmi és politikai megosztottságát figyelmen kívül hagyva akarták egy mozgalomban vagy egy szervezetben tömöríteni. Az ellentétek, vagy a párton, vagy a mozgalmon belül, vagy azon kívül, de mindenképpen jelentkeztek, ugyanakkor az államok egyikének sem volt olyan demokratikus politikai rendszere, melyben az érdekek sokszínűsége politikai szervezetek keretében szabadon megnyilvánulhatott volna. Ilyen körülmények között mindenki kényszerpályán mozgott.” (239. oldal)

* * *

Bodonyi Ilona érthető okokból kifolyólag nem érinti a magyar államalkotás gyengeségeit a XX. század elején. Könyve az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békediktátum aláírásának évfordulója alkalmából került az olvasóközönség elé. A magyarok által kiváltott okok azonban valóban eltörpülnek a nagyhatalmak igazságtalansága mellett. Csakhogy minden kis nép politikusaiknak minden korban kellene tudni, hogy a nagyhatalmak igazságtalanok.

A román és szerb állam a XIX. században el kezdett növekedni és a XX. századra nagy lett. A román népet a nagyhatalmi igazságtalanságok mellett talán az is segíti, hogy rokonságban van a latin-román népcsaláddal. Vonatkozik ez más módon és szláv viszonylatban a szlovákokra és szerbekre is.

A magyar nép kis nép volt mindig a történelem folyamán. Azonban jól tudta a múltban egyesíteni magában a mindenkori európai követelményeket a maga sajátosságaival. Sajnos, ez a hagyomány éppen a XX. század elején fényét veszítette, de a XX. század végén ismét fényleni látszik. A XX. század elején nem abban mutatkozott meg a fő gyengeség, hogy a magyar főúri osztály két- sőt háromnyelvű, hanem abban, hogy nem magyar nemzeti érzésű; két ellentétes nemzeti érzés nem mozgathat egyirányú cselekedetet.

Ha a magyar nép képes lesz egyesíteni a XXI. században a mindennapi élet és mindennapi ember életében az európai-amerikai (euro-atlanti) globalizációs folyamatokból keletkező követelményeket a maga sajátosságaival, ismét központi szerepet játszhat a középkelet-európai régió történetének alakításában. A románok ezt máris érzékelik és igyekeznek semlegesíteni ezt azáltal, hogy felkínálták szinte egész Romániát amerikai hadi támaszpontnak. Ez előnyhöz juttathatná őket ismét a magyarokkal szemben. A magyar nép azonban ipari, kereskedelmi és tudományos téren alkotó nép. Lehetetlen hogy az Euro-atlanti Szövetség ezt ne méltányolja és az idők múltával éppen ne ezt a hozzáállást jutalmazza.

Ehhez azonban szükséges lesz, hogy minél előbb, mint valamikor a középkorban az utca embere a latin nyelvet, úgy ma és a jövőben, de mindenféleképpen minél előbb az egész magyar nép közhasználatúvá tegye korunk latin nyelvét – az angol az ipari, a kül- és belkereskedelmi, a nemzetközi gazdasági, tudományos és államalkotói együttműködés szintjén. E sorok írója sohasem fogja elfelejteni első találkozását a Nyugattal 40 évvel ezelőtt (pl. a koppenhágai Tivoliban, a stockholmi állatkertben, fűvészkertben, ahol az egyszerű munkásemberek is jobban beszélték az angol nyelvet, mint nálunk ma az egyetemi tanárok.

Egy új regionális állam van kialakulóban az Európai Unió keretén belül. Ennek a politikai központja Bécs lesz. A gazdasági, kereskedelmi és tudományos központja még lehet Budapest.